

KORXONA FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH VA REJALASHTIRISH

Xoliqova Zebiniso Rustamovna

Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi Ishlab chiqarish ta'lim ustasi

Annotatsiya: *Korxonada faoliyatini tartibga solish va rejalashtirish haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Korxonada faoliyati, samaradorlik, hisoblash, tartibga solish, rejalashtirish.*

KIRISH

Korxonada faoliyatini samarali boshqarish va rejalashtirish muvaffaqiyatli biznes yuritishning asosiy omillaridan biridir.

Zamonaviy sharoitlarda har bir korxonada ishlab chiqarishning to'xtovsiz o'sishi, mahsulot sifatining oshirilishi va uning o'z vaqtida sotilishi, shuningdek, rejalashtirilgan foyda va daromadni o'z vaqtida olish asosida o'zining gullab-yashnashini ta'minlashga intiladi. Shu sababli korxonada faoliyati ko'p maqsadli va dinamik xarakterga ega bo'ladi. Birinchidan, fan-texnika taraqqiyotiga yo'naltirilgan, ikkinchidan, ishlab chiqarish quvvatlari va resurslardan samarali foydalanishga erishuvchi, uchinchidan esa, bozor kon'yunkturasiga o'z vaqtida va tezkorlik bilan javob berishi mumkin bo'lgan korxonada rivojlanadi va gullab-yashnaydi.

Istiqboldagi vaziyatni qat'iy rejalashtirish bu holda o'zini oqlamaydi. Bozor kon'yunkturasi va raqobat, talabga mos ravishda chiqarilayotgan mahsulot tavsifnomasiga o'zgartirish kiritish imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lgan uzoq muddatli dastur talab qilinadi. Bu vazifa odatda istiqbolga yo'naltirilgan korxonada faoliyatini joriy rejalashtirish jarayonida aniqlangan ko'rsatkichlarni tartibga solish yo'li bilan bajariladi.

Shu sababli ko'plab korxonalar bozor kon'yunkturasining o'zgarib turishini hisobga olgan holda ishlab chiqarish texnologiyasiga tezkor o'zgartirishlar kiritish hamda bunda asbob-uskuna va qurilmalarning imkoniyatlarni kengaytirish, butlovchi qismlar va materiallarni bir xillashtirish, mahsulot sifatini oshirish va assortimentini kengaytirishga majbur bo'ladilar.

Korxonada faoliyatini rejalashtirish vazifalari qaysidir ma'noda ma'lum bo'lgani sababli uni rejalashtirish va ishlab chiqarishni tashkil etish jarayonida tartibga solish zamonaviy fan tomonidan nisbatan kam tadqiq etilgan va umumlashtirilgan. Bu erda amaliyot nazariyadan ancha ilgari ketgan. Shunday bo'lsada, korxonada faoliyatining oldindan belgilab qo'yilgan ko'rsatkichlarini tartibga solishga to'g'ri keladi. Bu iste'molchilik talabining o'zgarishidan tashqari, korxonada hayotida va iqtisodiy muhitda ro'y berayotgan yangi vaziyatlar, xom-ashyo va materiallar ta'minotchilari bilan aloqalar, siyosiy vaziyat va hokazolargabog'liq bo'ladi. Shu sababli rejalashtirish nafaqat bugungi, balki ertangi kunga ham yo'naltirilgan bo'lishi loim. Hech qaysi

korxonalar o'z faoliyatida istiqbolni ko'zdan qochira olmaydi. Bu bozor sharoitlarida korxonalar barqarorligining asosiy qoidasidir.

Barcha xodimlar, ayniqsa, korxonalar rahbariyati shuni aniq bilishi kerakki, bugungi kunda oson bajarilayotgan har qanday ish 3-5 yildan so'ng qiyinlashishi yoki umuman imkoni bo'lmay qolishi mumkin. Demak, oldindan belgilab qo'yilgan reja (bashorat) ko'rsatkichlarini tartibga solish – korxonalar faoliyati va ishlab chiqarishni bashorat qilish va rejalashtirishning uzviy bir qismi hisoblanishi mumkin.

Tartibga solish bu hodisa va jarayonlarni yo'lga qo'yish, bir tartibga keltirish jarayonidir. Shuningdek u boshqaruv mexanizmi va ularning elementlarini normal va samarali ishlaydigan holatga keltirishni ham anglatadi.

Rejalashtirishga nisbatan bu erda gap shu haqda boradiki, oldindan ishlab chiqilgan reja va dasturlarni o'zgarib turuvchi sharoitlarga moslashtirish, ular rejali iqtisodiyotda bo'lgani kabi har qanday baho evaziga bajarilmasdan, bozor talablariga mos kelishi hamda korxonalar maqsadlariga erishish, ishlab chiqarishning daromadli va foydali bo'lishiga xizmat qilishi lozim. Har holda zamonaviy biznes va tadbirkorlik aynan shu tamoyillarga asosan faoliyat ko'rsatadi. Rejada belgilab qo'yilgan, kechagi kun ishlab chiqilgan va bugunda o'z ahamiyatini yo'qotgan mahsulot ishlab chiqarish, ish bajarish va xizmat ko'rsatish mumkin emas.

Amaliyotning ko'rsatishicha, asoslangan rejalashtirish odatda obyektiv zarurat talab qilgan hollardan tashqari kelgusida tartibga solishni talab qilmaydi.

Korxonalar joriy faoliyatini tartibga solishdan maqsad quyidagilardan iborat:

- barqaror ishlashni ta'minlash;
- minimal xarajatlar bilan maksimal natijalarga erishish;
- chiqarilayotgan mahsulotning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash;
- ishlab chiqarish rentabelligini oshirish va xarajatlarni kamaytirish.

Bugungi kunda, iqtisodiyotning nodavlat sektorini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilayotgan bir paytda biznes va tadbirkorlik sohasi ustivor ahamiyat kasb etib, korxonalarning iqtisodiy faoliyatda erkinligi kuchaymoqda, rejalashtirish va tartibga solish jarayonlarini hech kim cheklab qo'ymayapti. Hozirda korxonalarga yuqoridan buyruq va ko'rsatmalar asosida topshiriqlarni belgilab beruvchi vazirlik va mahkamalar tizimi yo'q. Korxonalarning katta qismi ishlab chiqarishning borishi va natijalarini o'zlari rejalashtiradi va tartibga soladi.

Shu bilan bir paytda yuqorida aytib o'tilgan mustaqillik va iqtisodiy hatti-harakatlar erkinligi korxonalar faoliyatining davlat tomonidan tartibga solinishini inkor qilmaydi. Masalan, AQSH, Yaponiya va boshqa ba'zi mamlakatlarda hukumat organlari asosan yirik korporatsiyalar bilan birgalikda ishlaydi. Bunda

ular quyidagilarni aniqlaydi:

- 1) zarur investitsiyalar hajmi va tarkibi;
- 2) texnika darajasi, shuningdek, eng muhim mahsulot turlarining hajmi va proporsiyasi;
- 3) oylik ish haqi darajasi va korxonalar faoliyatining boshqa ayrim turlari.

Belgilangan umummilliy vazifalar iqtisodiy tartibga solish vositalari – soliqlar, kreditlar, subsidiyalar va kvotalar yordamida bajariladi. Shu sababli davlat bozor mexanizmiga aralashmasligi lozim va bozor to‘laligicha o‘zini-o‘zi tartibga soluvchi, iqtisodiyotning bir tekisda proporsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qodir tizim deb hisoblovchilar unchalik haq bo‘lib chiqmaydilar.

Davlat o‘ta ehtiyotkorlik bilan bozor mexanizmiga aralashuvi, uning kamchiliklarini to‘g‘rilashi, raqobatning yakkahokimlikka aylanishining oldini olishi, biznes va tadbirkorlikning huquqiy asoslarini takomillashtirishi, baho diskriminatsiyasi va boshqa salbiy tendentsiyalarga qarshilik ko‘rsatishi lozim.

Quyidagilar davlat tomonidan tartibga solishning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi:

- ma‘muriy-huquqiy tartibga solish;
- iqtisodiyot va biznes uchun huquqiy asoslarni yaratish;
- qonunlarga rioya qilinishini ta‘minlash;
- jamiyat hayotining eng muhim sohalarini boshqarish;
- davlat dasturlari va buyurtmalari;
- moliya va soliq siyosati;
- ijtimoiy siyosat.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati davlatning tartibga solish funksiyasini jahon xo‘jalik amaliyotida ma‘lum bo‘lgan va tekshirib ko‘rilgan iqtisodiy tartibga solish vositalari yordamida amalga oshiradi. Masalan, soliq siyosati davlat va mahalliy byudjetlarni shakllantirishning fiskal funksiyalarini bajarishdan tashqari ishlab chiqarish tuzilmasi, dinamikasi va joylashuviga iqtisodiy ta‘sir ko‘rsatish mexanizmi vazifasini ham bajaradi. Imtiyozli soliqqa tortish biznes va tadbirkorlikni rag‘batlantirishning eng kuchli vositalarida hisoblanadi.

Davlat tomonidan tartibga solish bozor mexanizmini to‘ldirib, unga o‘zgartishlar kiritadi, biznes va tadbirkorlikning oyoqqa turib olishiga ko‘maklashadi. Bunda u maksimal darajada maksimal pog‘onada, minimal darajada minimal pog‘onada tarqaladi. Tartibga solish, qaysi miqyosda amalga oshirilishidan qat‘iy nazar doimiy harakat, talab va taklif, daromad va xarajatlar o‘rtasida muvozanatga intilish hisoblanadi.

Korxonalar biznes muhitga bugun va umrbod qolishi tamoyili asosida kirib kelishi kerak. Shuning uchun, korxonalar nafaqat hozirgi vaqtdagi hatti harakatlarni balki, istiqboldagi faoliyatini ham o‘zida namoyon etadigan strategiyani belgilab olishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Korxonalar faoliyatini tartibga solish va rejalashtirish quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

1. Korxonalar maqsad va vazifalari:
 - Korxonaning istiqbolli maqsadlarini belgilash;
 - Korxonalar faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini aniqlash;
 - Qisqa, o‘rta va uzoq muddatli vazifalarni aniqlash.

2. Korxonona tashkiliy tuzilmasi:

- Tashkiliy tuzilmani shakllantirish;
- Bo‘linmalar, xizmatlararo vakolatlarni belgilash;
- Boshqaruv va nazorat tizimini tashkil etish.

3. Iqtisodiy rejalashtirish:

- Korxonona resurslari (moddiy, mehnat, moliyaviy)ni rejalashtirish;
- Ishlab chiqarish dasturlarini, mahsulot hajmi va assortimentini belgilash;
- Buxgalteriya, moliya va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognozlashtirish.

4. Texnologik rejalashtirish:

- Ishlab chiqarish jarayonlari, texnologik amallarni belgilash;
- Ishlab chiqarishni tashkil etish, tarkibiy bo‘g‘inlarni mos kelishini ta‘minlash;
- Yangi texnologiyalar, innovatsiyalarni qo‘llash rejalashtiriladi.

5. Tashkiliy-boshqaruviy rejalashtirish:

- Mehnat resurslarini taqsimlash va rejalashtirish;
- Menejment, xodimlarni motivatsiyalash, nazorat tizimini belgilash;
- Korxonona tizimida kommunikatsiya va axborot oqimlarini tashkil etish;

6. Marketing va sotish rejalashtirish:

- Bozorni o‘rganish, talabni prognozlashtirish;
- Mahsulot siyosati, narxlar, reklama, targ‘ibot rejalarini tuzish;
- Sotish va logistika tizimini tashkil etish.

Ushbu yo‘nalishlarni to‘g‘ri va samarali rejalashtirib, korxonona faoliyatini tartibga solish korxononaning raqobatbardoshligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.M.P.BOLTABAYEV, M.S.QOSIMOVA, B.K.G‘OYIBNAZAROV, SH.J.ERGASHXODJAYEVA, A.N.SAMADOV, SH.I.OTAJONOV “Kichik biznes va tadbirkorlik”. O‘quv qo‘llanma. «Noshir»Toshkent-2011.

2. ISMANOV I. N, DAVLYATOVA G.M., BUZRUKXONOV S.M. “Biznesni rejalashtirish”. DARSLIK.Toshkent. 2020

3. Hamidullo o‘g‘li, T. H. (2023). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI DAVRIDA CHATGPT VA HOZIRGI KUNDAGI O‘RNI. Scientific Impulse, 2(16), 320-325.

4. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.

5. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA‘LIM TIZIMIDA KO‘ZI OJIZ O‘QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALAR. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993.

6. Hamidullo o‘g‘li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.

7. <https://www.google.com/intl/ru/slides/about/>

- 8.Kamolovich, B. E., & Hamidullo o'g'li, T. H. (2023). SOHADA MICROSOFT OFFICE WORD 2003 VA 2021 DASTURLARI QO'LLANILISHI VA AFZALLIKLARI. *Scientific Impulse*, 1(11), 376-382.
- 9.Mamayusupovich, H. R. (2024). Development Of Professional Competence Of Future Teachers Of Technology In The Process Of Extracurricular Activities. *Progress Annals: Journal of Progressive Research*, 2(1), 35-37.
10. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. *Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers*, 15(3), 49-57.
- 11.Hamidullo o'g'li, T. H. (2023). TA'LIM TIZIMIGA MICROSOFT OFFICE 2003 VA 2020 DASTURLARINI QO'LLANILISHI VA IMKONIYATLARI. *Scientific Impulse*, 2(13), 353-357.
- 12 Кучаров, С. А. (2021). ТЕХНОЛОГИЯ ТА'LIMI O'QITUVCHISINING TEXNOLOGIK MADANIYATI. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (1-Махсус сон)*, 116-118.
- 13.Тураев, А. А., Хайдаров, Р. М., & Хожиев, Ж. Ж. (2015). Фотовольтаический эффект в диодном режиме включения полевого транзистора. *Молодой ученый*, (23), 40-43.
- 14.Mamayusupovich, H. R. (2023). OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER OF TECHNOLOGY. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
- 15.Mamayusupovich, H. R. (2023). BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA ELKTRON DARSLIKLARNI QO'LLASHNING AHAMIYATI. *Наука и технологии*, 1(1).
16. Haydarov, R. (2022). ТЕХНОЛОГИЯ ТА'LIMI O'QITUVCHISINING TEXNOLOGIK MADANIYATI. *Физико-технологического образование*, (3).
- 17.Mamayusupovich, H. R. (2022). Design of Educational Technologies in the Development of Professional Competences of Technology Teachers.
- 18.Хайдаров, Р. М. (2021). ТЕХНОЛОГИЯ ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИСИНING KACBIЙ KOMPETENTЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (1-Махсус сон)*, 273-277.
- 19.Hudaykulovna, M. F., & Qosimov, P. S. U. (2019). Formation of a Conscious Attitude to Study and Work, Ensuring Business Skills for Mental and Physical Development. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
- 20.Khudoikulovna, M. F. (2021). The role of heredity in the development of creativity. In *Euro-Asia Conferences (Vol. 4, No. 1, pp. 5-6)*.
- 21.Khudoikulovna, M. F. (2021, March). THINKING MOTIVES THAT ENCOURAGE STUDENTS TO BE CREATIVE. In *E-Conference Globe (pp. 65-66)*.

22.Мукумова, Ф. Х. (2021). МИЛЛИЙ ҲУНАРМАНДЧИЛИК ТАРИХИНИ ЎРГАНИШДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИККА ҚИЗИҚТИРИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИАТЛАРИ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.77.73.052>
Мукумова Феруза Худойкуловна Термиз давлат университети, технологик таълим кафедраси катта ўқитувчиси. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (1-Махсус сон), 154-159.

23.Мукумова, Ф. Х. (2021). ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ К УЧЕБНОМУ ПРОЦЕССУ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.83.90.053>
Мукумова Феруза Худайкуловна, Преподавательница Термезского государственного университета. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (1-Махсус сон), 150-153.